

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження	7
1.1. Історія вивчення питання.....	7
1.2. Джерела дослідження.....	11
1.3. Методологія дослідження.....	14
РОЗДІЛ 2. Історія повсякдення як частина шкільного курсу історичної освіти..	17
2.1. Історія повсякденності – невід’ємна складова історичної науки	17
2.2. Місце повсякдення у шкільному курсі Новітньої історії України	23
РОЗДІЛ 3. Методичні рекомендації щодо вивчення історії повсякдення	35
3.1. Традиційні методи при вивченні історії повсякдення.....	35
3.2. Вивчення історії повсякдення на практичних заняттях з історії України	47
3.3. Повсякденне життя у дітей у повоєнний період. З історії рідного краю ..	61
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	83
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах існує загроза територіальної цілісності України та відбувається втручання інших держав у її інформаційно-ідеологічну сферу нашої країни. Важливою складовою неоголошеної Російською Федерацією «гібридної війни» є маніпулювання національною пам'яттю українського народу. Через це виникає нагальна необхідність відновлення та збереження історичної пам'яті, формування національної ідентичності та відродження інтересу до історії України, її культури, традицій і звичаїв. Загальнонаціональні історичні події, які сталися на території держави та закарбувалися в пам'яті багатьох поколінь, мають стати об'єднуючим чинником нації. Адже зі спільного розуміння минулого виростає спільна проєкція майбутнього, що вкладається у формулу: «Немає пам'яті — немає ідентичності. Немає ідентичності — немає нації».

Процес перетворення соціально-політичних, економічних, ідеологічних основ суспільного життя і утвердження в Україні суверенної, правової, демократичної держави органічно пов'язаний з трансформацією такого важливого соціального інституту як школа. За час, що минув з 1991 року найбільших кардинальних змін серед усіх шкільних дисциплін зазнала історична освіта: розроблено проєкти концепції розвитку шкільної історичної освіти, прийнято Державний стандарт освітньої галузі «Суспільствознавство», кардинально оновлений зміст шкільних історичних курсів, створено нові програми, підручники та навчальні посібники та ін. Проте, процес реформування змісту шкільної історичної освіти продовжується і сьогодні, що насамперед пов'язано з новими концепціями та методологічними підходами, які сформувалися упродовж останнього десятиріччя в самій історичній науці, а також в історіософії, філософії, педагогіці. Розвиток методології історії, педагогіки і методики викладання історії, перехід до концепції Нової української школи обумовлюють необхідність розробки нових концептуальних підходів до змісту шкільних курсів історії, чільне місце в яких має посісти історія повсякдення.

Водночас, можна констатувати, що конкретні питання теорії і практики навчання історії повсякдення у шкільному курсі новітньої історії України поки що не були предметом окремого дослідження. Отже, об'єктивні потреби розвитку історичної освіти України, практика навчання історії в загальноосвітній школі, а також теоретична нерозробленість вказаної проблеми обумовили вибір та актуальність теми магістерського дослідження.

Об'єктом магістерської роботи є процес навчання історії повсякдення в шкільному курсі новітньої історії України.

Предметом дослідження – зміст і методичні засади навчання історії повсякдення в шкільному курсі новітньої історії України.

Мета дослідження – розкрити сучасний зміст і методичні засади навчання учнів історії повсякдення в 10-11 класах.

Відповідно до предмета і мети дослідження визначено такі **завдання**:

- 1) на основі аналізу філософської, історичної, педагогічної та методичної літератури з'ясувати зміст історії повсякденності як важливої складової історичної науки;
- 2) охарактеризувати особливості історії повсякдення як складової змісту шкільного курсу новітньої історії України в сучасних навчальних програмах і підручниках;
- 3) висвітлити прийоми і засоби навчання історії повсякдення;
- 4) окреслити сучасний стан і можливості запровадження соціальної історії в шкільну історичну освіту України.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що вперше: проведений історіографічний аналіз вітчизняної історичної та історико-методичної літератури, визначено характеристики і особливості історії повсякденності як складової історичного знання; визначено методичні засади навчання історії повсякденності, основні тенденції розвитку теорії й практики викладання історії повсякдення; висвітлено значення навчання учнів історії

повсякдення у процесі формування особистості, розвитку інтересу учнів до історії, їх предметних пізнавальних умінь та компетентностей.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання теоретичних положень і висновків дипломної роботи магістра для вдосконалення навчального змісту шкільного курсу історії, навчальних програм з історії України і для загальноосвітньої школи, спецкурсів у вищих навчальних педагогічних закладах, змісту перепідготовки вчителів-істориків.

Основні положення роботи можуть стати основою для дослідження проблем запровадження історії повсякдення як складової у практику навчання історії; одержані в процесі дослідження результати й висновки можуть застосовуватись при розробці підручників, методичних та наочних посібників, додаткової довідникової навчальної літератури.

Апробація результатів дослідження. Робота пройшла обговорення на кафедрі історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Окремі положення роботи було виголошено у формі доповіді на студентській науковій конференції. Дослідження було презентоване автором в рамках роботи методичного об'єднання вчителів суспільно-гуманітарного циклу Дунаєвецької ЗОШ I-III ст. та методичного об'єднання вчителів історії та правознавства Дунаєвецького району.

Публікації. Здійснено публікацію статей «Усна історія як метод висвітлення історичних подій радянської доби» у збірнику «Науковий діалог «Схід-Захід», «Повоєнне повсякдення дітей через призму радянської трудової політики (1945-1953 рр.)» – «Наукові праці студентів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник наукових праць». Наразі готується методичний посібник для вчителів історії.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, у кожному з яких є підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

У **першому розділі** подається характеристика джерельної та історіографічної бази роботи, її методологія.

У **другому розділі** розглядаються місце історії повсякдення в історичній науці та шкільній історичній освіті.

У **заключному, третьому розділі**, висвітлюються методичні засади вивчення історії повсякдення в шкільному курсі новітньої історії України.

Загальна кількість використаних джерел – 28 одиниць. Література нараховує 56 праць.

ВИСНОВКИ

Історія повсякденності – це складова змісту шкільної історичної освіти, що відображає життєвий світ людини з усіма його духовними та матеріальними вимірами, який має властивість трансформуватися під впливом різних чинників: політичних, економічних, культурних, етнічних, гендерних тощо.

У кваліфікаційній роботі магістра охарактеризовано історіографію проблеми. При проведенні дослідження ми використали праці дослідження українських істориків (О. Коляструк, В. Коцура, С. Куделко, С. Кульчицького, О. Удода, Н. Яковенко та ін.), російських істориків (С.Оболенської, О.Сенявської), а також їхніх європейських колег (П.Бергера, К.Гирца, Є.Гусерля, ін.).

Вагому цінність у теоретичному аспекті щодо висхідних положень і понятійного апарату дослідження склали праці вітчизняних (А.Булди, К.Баханова, В.Комарова, Т.Ладиченко, О.Пометун, Г.Фреймана) методистів-істориків. У сучасній методиці навчання історії питання вивчення історії повсякденності досліджувались у контексті розробки загальних підходів (К. Баханов, А. Булда, Н. Гупан, Ю. Малієнко, Т. Мацейків, О. Пометун, Г. Серова, О. Удод, Г. Фрейман. Аналіз наукових і методичних праць засвідчив, що в Україні до сьогодні відсутні спеціальні наукові дослідження, присвячені методичним засадам вивчення історії повсякденності в шкільних курсах історії 10-11 класів. Разом з тим, потреба в них зумовлюється протиріччям, що виникло в сучасній методиці навчання: між посиленою увагою до вивчення історії повсякденності, що знайшло своє відображення в шкільних програмах і підручниках з історії, та недостатньою розробленістю методики її вивчення.

Досліджувана проблема спирається на джерельну базу, яка охоплює різнопланові за змістом і характером джерела. Проте, зважаючи на специфіку дослідження джерельну основу дослідження склали дидактичні: навчальні й методичні посібники, підручники, навчальні програми українських шкіл. У нашому дослідженні ми спиралась на значну документальну базу законодавчого

та нормативного характеру, яка дозволила прослідкувати основні тенденції реформування та розвитку шкільної історичної освіти в Україні. Залученні матеріали усної історії дали можливість продемонструвати не лише теоретичні аспекти вивчення історії повсякдення в 10-11 класах, але й їх практичне застосування.

Історія повсякденності – це історія тих, хто непомітний для великої історії, хто включений в історичний процес як пересічна людина. Таким чином, центральними в аналізі повсякденності є життєві проблеми тих, хто залишилися безіменними в історії. «Структури повсякденності» охоплюють усе те, з чого складається життя людини: її умови, потреби (харчування, житло, одяг, медицина) і можливості в їх задоволенні. Так само, як й увесь спектр відповідних взаємин, вчинків, бажань, ідеалів, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей, індивідуальну і колективну практику, форми комунікацій. Індивіди з'являються і як особи, що діють, і як творці історії, ті, хто активно виробляють, відтворюють соціально-політичні реалії минулого. Запропонований підхід спонукає істориків під час дослідження країни (народу) певного періоду показати спочатку як жили люди (на рівні конкретних особистостей, а не всього загалу), що їх оточувало, як еволюціонувало повсякденне життя, а потім пояснити взаємозв'язок з економічним та політичним життям, щоб вийти на світоглядні висновки щодо гуманності (антигуманності) того чи іншого суспільства. Доля людини в конкретному суспільстві – найбільш об'єктивний критерій гуманності держави. Проникнення в повсякденне життя дозволяє розкрити духовний світ людей минулого, наблизитися до вдумливого розуміння епохи, точнішого й тонкішого відчуття часу. Навчання історії стає живим, наочним, конкретним, що суттєво відрізняє сучасну школу від школи недавнього минулого.

Значення історії повсякденності полягає в тому, що її вивчення сприяє не лише набуттю первинних знань, а й розвитку складних умінь, накопиченню досвіду, опануванню стратегій поведінки, емоційно-ціннісній орієнтації, розвитку творчого мислення, формуванню власного погляду і критичного

ставлення до інформації, отриманої під час ознайомлення з повсякденним життям людини певної епохи, толерантному, неупередженому сприйняттю й доброзичливому ставленню до інших народів, груп, осіб. Особливості вивчення історії повсякденності полягають у наданні набутим знанням, навичкам і вмінням індивідуалізованого, конкретного життєво-сміслового характеру, чітко визначеної практичної спрямованості щодо власного життя.

Аналіз змісту навчального матеріалу з історії повсякденності в 10-11 класах дає підстави стверджувати, що його інтегрування в курси нової історії відбувалося через поступове включення окремих сюжетів повсякденності лише як складової тем, присвячених культурі певного періоду (1989 – 1995 рр.); внесення до програм окремих аспектів історії повсякденності в контексті економіки, політики, соціальних перетворень (1996–2000 рр.); відбувалося коригування змісту програм у бік зменшення обсягу матеріалу з історії повсякденності (2001–2003 рр.); історія повсякденності як обов'язкова складова змісту шкільної історичної освіти була офіційно закріплена в Державному стандарті і шкільній програмі з історії для 12-річної школи (2004–2009 рр.). Чільне місце історія повсякденності посіла й у чинній навчальній програмі з історії України, що свідчить про подальшу її інтеграцію в шкільний курс історії України.

У шкільних підручниках з новітньої історії простежується кілька підходів до висвітлення історії повсякденності: епізодичне висвітлення історії повсякденності, використання малюнків, документів, статистичних даних, які супроводжуються поодинокими пізнавальними завданнями; розкриття різних сторін історії повсякденності, подання різноманітних завдань до змісту, малюнків, джерел, розрахованих на конкретні рівні пізнавальної діяльності учнів; подання найповнішої інформації з історії повсякденності, яка доповнюється значною кількістю візуальних і писемних джерел, супроводжується належним методичним апаратом, що не відповідає сучасним вимогам до змісту шкільної історичної освіти.

Зміст, обсяг і структура навчального матеріалу з історії повсякденності в 10-11 класах визначалися з огляду на такі вимоги: загальнонаукові принципи достовірності й історичності; системності; інтегрованості (залучення інформації з різних тем курсу історії та суміжних з нею наук); аксіологічної (ціннісної) спрямованості, доступності, відповідності віковим та індивідуальним особливостям учнів; дидактичної завантаженості.

Включення до змісту уроків історії питань про повсякденне життя тієї чи іншої епохи не веде до відмови від їх традиційного змісту. Учні мають розуміти, що повсякденність – це лише один з «ракурсів» суспільства, не здатний дати вирішальної інформації для розуміння його історичної динаміки, проте спроможний доповнити, конкретизувати наукові підходи, що розкривають його сутність.

Викладання історії повсякденності в сучасній школі здійснюється переважно за допомогою словесних методів (розповіді, опису, бесіди та роботи з підручником, наочності – образної (картини) та умовно-графічної (кресворди), методів вивчення історичних документів, щоденників, мемуарів. Більшість завдань розраховані на роботу учнів на репродуктивному і перетворювальному рівнях пізнавальної активності, лише виконання лабораторно-практичних робіт, пізнавальних і проблемних завдань дає можливість школярам перейти на інший рівень – творчий. Розповсюдженою формою роботи на уроці є групова робота, яка спрямована переважно на опрацювання історичних документів та робота з підручником. Менше використовується індивідуальна робота, яка зосереджена на підготовці рефератів і доповідей. До стандартних форм організації навчання відносять урок, семінарське та лабораторне заняття, до нестандартних – урок-творчий звіт та уявна подорож. Окремими педагогами зазначається необхідність вивчення історії повсякденності у позаурочний час.

Особливу увагу при вивченні історії повсякденності в 10-11 класах варто приділяти практичним роботам, які забезпечують формування предметних компетентностей учнів. Важливими положеннями методології практичних занять з історії, які напрацьовані дослідниками можна вважати:

- обґрунтування тотального й міждисциплінарного підходу до предмету історії як науки, що передбачає необхідність вивчати все багатство минулого в різноманітності взаємодіючих факторів історичного процесу, зокрема розгляд питань національної історії у контексті всесвітньої (глобальної) історії, вивчення історії ментальності як сенсу діяльності людини на тому чи іншому етапі розвитку людства чи конкретного народу, необхідність діалогу історії з психологією, демографією, статистикою, соціологією, необхідність синтезу даних та методів різних суспільствознавчих наук у вивченні явищ минулого;

- розширене розуміння історичного джерела, що вимагає від істориків звернення до аналізу даних різних суспільствознавчих наук, що, в свою чергу, висуває нові, підвищені вимоги до професійної підготовки історика;

- виключне значення дослідження повсякденного життя людей при вивченні історії тієї чи іншої країни та потребу в мікроісторичних дослідженнях, що дозволяють описати і проаналізувати участь у подіях конкретних людей або груп, які є носіями певної культури, особливості їхнього сприйняття подій і явищ світу, виникнення їхніх поглядів, їхні дії особливо у складних ситуаціях життя.

Ще одним зі шляхів, застосування якого є доцільним в ході практичних занять та за допомогою якого можна підвести учнів до самостійного розмірковування про історію, може бути метод усної, живої історії. У нашій роботі ми обґрунтували теоретичні положення застосування вказаного методу та продемонстрували його застосування на практиці. Як показав досвід європейських країн метод усної історії є не лише добрим засобом для пізнання сучасної історії, але інструментом для подолання спадщини тоталітаризму. Його застосування в шкільній практиці спрощує підхід до критичного вивчення новітнього періоду історії, дозволяє школярам на емоційному рівні

займатися особистою долею конкретних людей з їхнього регіону і допомагають у такий спосіб встановити зв'язок з їхнім власним сьогоденням. Крім того вона дає можливість молодим людям знайти певну компенсацію доволі сухому й часто перевантаженому фактами вивченню історії за шкільною програмою, а головне сприяє встановленню зв'язку з представниками старших поколінь. Завдяки цьому історичні, політичні та суспільні обставини життя людей в окремі історичні періоди стають більш зрозумілими для учнів.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, подальших наукових пошуків потребують такі питання, як розробка та запровадження методики вивчення історії повсякденності в інших класах загальноосвітніх шкіл, дослідження впливу історії повсякденності на мотивацію учнівської діяльності, емоційну сферу й оцінні судження школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Опубліковані джерела

1.1. Документи і матеріали законодавчого та нормативного характеру

1. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» URL:<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>. – 40 с.
2. Концепція середньої загальноосвітньої школи України URL:<http://naps.gov.ua/ua/activities/nsko/>. – 26 с.
3. Концепція та програми викладання історії України в школі (проект)/ Упорядкування та редакція Наталя Яковенко, Людмила Ведмідь. Київ: ВД «Стилос», 2009. 87 с.
4. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету міністрів України від 23.11.2011 року № 1392. Київ. 2011 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
5. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Указ Президента України від 12.06.2015 року. Київ. 2015 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/334/2015>
6. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні: Закон України від 28.11.2006 №376-16. Київ: Відомості Верховної Ради України, 2006. № 50, ст.504
7. Про загальну середню освіту: Закон України від 13.05.1999 №651-14. Київ: Відомості Верховної Ради України, 1999. № 28, ст.230
8. Про національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 року № 347. Київ: Офіційний вісник України, 2002, №16. - С. 11-14
9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-19. Київ: Відомості Верховної Ради, 2017. № 38-39, ст.380

10. Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 №1243. Київ, 2011 URL: old.mon.gov.ua/images/files/pozashkilna/1243.doc

11. Про перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою: Лист МОН від 17.08.2017 №1/11-8269. Київ, 2017 URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqVM0APKdE9oc1BFMI93Q3M/view>

12. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті: Закон України від 09.04.2015 № 314-VIII. Київ: Відомості Верховної Ради, 2015, № 25, ст.190

13. Про структуру 2017/2018 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів: Лист МОН від 07.06.17 року № 1/9-315. Київ.2017 URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/plany/list_struktura.pdf

14. Про типові навчальні плани для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів Наказ МОН України від 11.07.2017 №995. Київ, 2017. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-08-05/5934/nmo-826.pdf>

15. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років: Закон України від 09.04.2015 № 315-VIII. Київ: Відомості Верховної Ради, 2015, № 25, ст.191

1.2.Збірники документів і матеріалів

16. Голод в Україні 1946-1947. Документи і матеріали/ відп. ред. В.А. Смолій. – Київ-Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1996. – 376 с.

17. Історія української культури : Збірник матеріалів і документів / За ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука.– К.: Вища школа, 2000.– 607 с.

Документи особового походження

18. Інтерв'ю з Бугерою Олександром Дмитровичем, 1932 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 24.08. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

19. Інтерв'ю з Бучківською Ганною Гнатівною, 1937 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 05.07. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

20. Інтерв'ю з Венгер Галиною Володимирівною, 1940 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 14.08. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

21. Інтерв'ю з Венгером Михайлом Савовичем, 1936 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 14.08. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

22. Інтерв'ю з Газіним Володмиром Прокоповичем, 1936 р. н., с. Нове Поріччя Городоцький р-н, Хмельницька обл. Запис 28.06. 2015, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

23. Інтерв'ю з Гуменюк Жанною Григорівною, 1937 р. н., с. Кузьмин, Городоцький р-н, Хмельницька обл. Запис 26.11. 2015, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

24. Інтерв'ю з Гуславським Болеславом Владиславовичем, 1937 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 19.07. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

25. Інтерв'ю з Ковальчук Галиною Якимівною, 1938 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 28.08. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

26. Інтерв'ю з Ковальчуком Віталієм Сергійовичем, 1932 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 28.08. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

27. Інтерв'ю з Нідзельською Євгенією Францівною, 1940 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 13. 08. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

28. Інтерв'ю з Федорович Павліною Іванівною, 1934 р. н., с. Міцівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. Запис 24.08. 2015, с. Міцівці Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл.// Особистий архів Надвідної А.В.

Монографії, статті та рецензії

29. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке / Пер. с франц. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. 416 с.

30. Баханов К. О. Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України. Київ: Генеза, 1996. 208 с.

31. Баханов К. О. Літературно-художній салон. Радянська школа. 1991. №1.С.67–68.

32. Баханов К. О. Організація особистісного навчання. Порадник молодого вчителя історії. Харків.: Вид. група «Основа», 2008.159 с.

33. Блок М. Апология истории, или Ремесло историка / Пер. с фр.Таллин: Ээсти раамат, 1983. 184 с.

34. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв.: В 3-х т. Москва.: Прогресс, 1986. Т. 1. 622 с.

35. Венцева Н.О. Дискусійні методи на уроках всесвітньої історії: 7–8 класи. Харків.: Вид. група «Основа», 2006. 160 с.

36. Риккерт Г. Философия жизни. Киев: Ника-Центр, 1998. 512 с

37. Геллер М. И. Машина и винтики. История формирования советского человека. URL: http://krotov.info/library/04_g/el/gell_22.htm

38. Гинзбург К.Сыр и черви. Картина мира одного мельника, жившего в XVI в. Москва: РОССПЭН, 2000. 272 с.

39. Грінченко Г.Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. 28 с.

40. Гуревич А. Я. Историческая наука и историческая антропология. Вопросы истории, 1988. № 1. С. 56–70
41. Дж. М. Тревельян Социальная история Англии Москва: Издательство иностранной литературы, 1959. 607 с.
42. Зубкова Е. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945–1953. Москва: РОССПЭН, 1999. 300 с.
43. Історія європейської ментальності / За ред. Петера Дінцельбахера / Пер. з нім. Львів: Літопис, 2004. 720 с.
44. Касавин И. Т. Повседневность в контексте феноменологической социологии. URL: www.usu.ru/philosophy/soephil/rus/sociemy/9/kasavin.html
45. Коляструк О. А. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічні аспекти. Харків: Курсор, 2008. 122 с.
46. Коляструк О. А. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці. УІЖ, 2007. № 1. С. 174–185.
47. Короткова М. В. Повседневность на уроках истории. История и обществознание в школе. История и обществознание в школе, 2004. № 5. С.17–24.
48. Короткова М. В., Студеникин М. Т. Методика обучения истории в схемах, таблицах, описаниях: Практик. пособие для учителей. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. 192 с.
49. Кром М. М. Повседневность как предмет исторического исследования. История повседневности: Сб. науч. работ. Санкт-Петербург, 2003. Вып. 3. С. 10–11
50. Лелеко В. Д. Пространство повседневности в европейской культуре. Санкт-Петербург, 2002. 328 с.
51. Лотман Ю. М. Поэтика бытового поведения в русской культуре. Избранные статьи: В 3-х т. Таллинн, 1992. Т. 1. 287 с.

52. Нестандартні уроки в школі та їх аналіз: Науково-методичний посібник / За ред. Н. М. Островерхової. Київ: Видав. Харитоненка, 2003. 152 с.

53. Пандель Г. Ю. Повседневная история как новый жанр историографии. Гісторыя штодзённасці і права чалавека: Матэрыялы міжнар. канф. Мінск, 1–5 снеж. 1999 г. Минск, 2000. С.27-39

54. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006, 328 с.

55. Пушкарева Н.Л. История повседневности и частной жизни глазами историка. Социальная история. Москва, 2003. – С. 27.

56. Рудиня В. Методы дискуссий. Учение об обществе и государстве. 9 класс. Пособие для учителя. Рига, 1996. С. 7–19.

57. Рюде Дж. Народные низы в истории 1730-1848 гг. Москва.: Прогресс, 1984

58. Савельева И.М., Полетаев А.В. История и интуиция: наследие романтиков. Москва: ГУ ВШЭ, 2003. 52 с.

59. Сенявская Е.С. Военно-историческая антропология как новая отрасль исторической науки. Военно-историческая антропология. Ежегодник. Москва: РОССПЭН, 2002. С. 17–19.

60. Студеникин М.Т. Методика преподавания истории в школе. Москва.: Владос, 2000. 238 с.

61. Удод О.А. Історія повсякденності як методологічна проблема. За людинознавчу історію України (про актуальність історії повсякденності). Доба, 2002. № 3. С. 2–10.

62. Февр Л. Бои за историю. Москва: Наука, 1991. 635 с.

63. Федчиняк А. Формування предметної компетентності учнів 8-9 класів під час вивчення історії повсякденності. Запровадження компетентнісного підходу в навчанні гуманітарних предметів : матеріали Всеукр. наук. практ. конф. Бердянськ : БДПУ, 2009. С. 57–60.

64. Федчиняк А. О. Вивчення історії повсякденності в шкільному курсі Нової історії. 8-9 класи. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 142 с.

65. Федчиняк А. О. Відображення історії повсякденності у сучасних шкільних підручниках із всесвітньої історії. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2007. № 2. С. 62–69

66. Федчиняк А. О. Досвід викладання історії повсякденності в сучасній школі. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2009. № 4. С. 104–112.

67. Федчиняк А. О. Розвиток критичного мислення учнів на уроках вивчення історії повсякденності в 8-9 класах. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2008. №4. С. 32–39.

68. Федчиняк А. О. Формування емоційно-оцінних суджень учнів у навчанні історії повсякденності нового часу. «Історія повсякденності: теорія і практика» : матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14-15 травня 2010 р.

69. Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы. Москва: Наука, 2001. 211 с.

2.2. Автореферати дисертацій і дисертації

70. Акіншева, Ірина Петрівна. Навчання учнів соціальної історії в середніх школах країн - членів Ради Європи: автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 2006. 20 с.

71. Вільшанська О. Л. Повсякденне життя міст України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: європейські впливи та українські національні особливості : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2011. 18 с.

72. Вовк В. М. Побут та дозвілля міського населення України в 50-80-х роках ХХ століття : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2007. 23 с.

73. Герасимова М. С. Повсякденне життя населення Донбасу в 1945–1953 рр. : автореф. дис... канд. іст. наук. Донецьк, 2007. 16 с.

74. Задорожна Л.В. Методика використання історичних документів на уроках історії України в загальноосвітній школі: Автореф. дис... канд. пед. Наук. Київ, 2005. 19 с.

75. Ісайкіна О. Д. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945–1955 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2006. 23 с.

76. Лукашевич О. М. Побут та дозвілля сільського населення України (1920– 1930 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2006. – 17 с.

77. Нагайко Т. Ю. Повсякденне життя сільського населення у 1941-1945 рр. (на матеріалах центральних областей України) : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2009. 23 с.

78. Пінчук А.С. Методичні засади висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії (30 - 80-ті рр. ХХ ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 2006. 21 с.

79. Тевікова О. В. Повсякденне життя громадян УРСР: соціальні та культурні аспекти (1953-1964 роки) : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2010. 23 с.

80. Федчиняк А. О. Методичні засади вивчення історії повсякденності в 8-9 класах загальноосвітніх шкіл: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2011. 20 с.

81. Чубур Н.В. Методичні засади особистісно-орієнтованого навчання старшокласників на уроках історії: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.В. Чубур. Київ, 2004. 18 с.

2.3. Довідкова та енциклопедична література

82. Баханов К. О. Традиції та інновації в навчанні історії в школі: Дидактичний словник-довідник. Запоріжжя: Просвіта, 2002. 108 с.

83. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2009. 790 с.

84. Історіографічний словник: Навч. посіб. для студентів історичних факультетів університетів / С. І. Посохов, С. М. Кудалко, Ю. Я. Зайцева та ін; за ред. С. І. Посохова. Харків: Східнорегіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. 320 с.